

Издөнүүчү Айбашова Тазагүл Матраимовнанын «Орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу» деген темадагы диссертациялык иши боюнча И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин жана Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.23.673 диссертациялык кеңешинин эксперттик комиссиясынын

БҮТҮМҮ

Эксперттик комиссиянын мүчөсү: педагогика илимдеринин доктору, профессор Добаев Кыргызбай Душенбекович.

Издөнүүчү Айбашова Тазагүл Матраимовнанын «Орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу» деген темадагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистигине ылайык педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишин карап чыгып, диссертация тууралуу төмөнкүлөрдү ырастайт.

Диссертациялык кеңешке диссертацияларды коргоого кабыл алуу укугу берилген адистикке иштин дал келиши.

Издөнүүчү Айбашова Тазагүл Матраимовнанын «Орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу» деген темадагы кандидаттык диссертациясы диссертациялык кеңештин профилине туура келет.

Иште 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистигинин паспортуна толугу менен жооп берүүчү орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу, окуучулардын жазуу, сүйлөө маданияттарын калыптандырууга арналган теориялык жана практикалык изилдөөлөр жүргүзүлгөн.

Изилдөөнүн максаты – ортоңку класстардын кыргыз тили сабагында функционалдык стилдерди бүгүнкү күндүн заманбап технологиялардын талаптарына ылайык окутуунун методикалык бирдиктүү системасын түзүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

- функционалдык стилдерди окутуунун тарыхын, азыркы абалын, аны изилдөөнүн методдорун жана методологиясын үйрөнүү.

- мектептин 5-9-класстарында функционалдык стилдер боюнча окуучулардын билим сапатын жана билгичтик деңгээлин аныктоо, аларды өркүндөтүүнүн мүмкүнчүлүктөрүн табуу, республиканын алдыңкы мугалимдеринин, методисттердин педагогикалык иш-тажрыйбаларын жалпылаштыруу;

- жогорку класстарда функционалдык стилдерди үйрөтүүнүн методикалык негиздерин аныктап, буларды заманбап технологияларга ылайык окутуунун теориялык моделин иштен чыгуу, методикалык усулдарды сунуштоо;

• иштелип чыгып, сунушталган моделдин жана методикалык усулдардын натыйжалуулугун аныктоо үчүн педагогикалык тажрыйбаларды жүргүзүү жана жыйынтыктоо.

Диссертациянын изилдөө объектиси. Жалпы билим берүүчү мектептердин ортоңку класстарына кыргыз тили сабагында функционалдык стилдерди бүгүнкү күндүн заманбап технологиялардын талаптарына ылайык окутуунун методикалык бирдиктүү системасын түзүү процесси.

Диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугу.

Азыркы глобалдашуу мезгилинде билим берүү процессин демократиялаштыруу окуу процессин оптималдаштырууну, аны ата мекендик жана дүйнөлүк тажрыйбалар менен интегралдаштырууну өз алдына милдет кылып койду. Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» мыйзамында негизги коюлган максаттардын ичинде эне тилин үйрөнүү, сактоо жана жайылтуу милдеттери да бар.

Ааламдашуу доорунда окуучуларды ата-бабалардан калган мурастарды бекем сактоо, анын ичинде эне тилди, педагогикалык маданиятты кадырлоо эстетикалык табитин жогорулатуу, элдик идеалдагы моралдык принциптер, адеп-ахлактык баалуулуктар менен тарбиялоо – мезгил талабы. Мына ушул аспектиден алып караганда, эне тилин окутуунун педагогикалык функциясы абдан маанилүү.

Элдик идеологиянын жазылган, жазылбаган жашоо мыйзамдары, каада-салт, үрп-адат, элдик көз караш, ишенимдердин тарбиялоодогу оозеки (этнопедагогикалык) мектеби жашап, уңгулуу улуттун келечектеги түптүү урпактарын тарбиялоодо ченемсиз жүк көтөрөт. Улуттук идеологиясын түптөп, экономиканын, маданияттын өсүшүндө мамлекеттик тил башкы орунда турат. Бул тилдин денинен эле эмес, тил улуттун дилинен, аң-сезиминен, акыл-эсинен, табиятынан жаралган кубулуш экенинин күбөсү дегенге далил болот.

Байыркы элдин, күчтүү этностун бай тили, азыркы суверендүү мамлекеттин өзөгүн түзгөн, өлкөгө атын берген титулдук улуттун эне тили. Дүйнөлүк цивилизацияга алмаштыргыс салым кошкон көркөм мурастарды жараткан улуу тил. Мамлекеттик тил – улуттун иденттүүлүгүн аныктаган негизги фактор, чыныгы юридикалык маанисинде мамлекеттин аймагында коомдук турмуштун бардык тармагында мыйзамдуу түрдө милдеттүү колдонулуучу тил. Маалымат каражаттарындагы, телерадио, гезит-журналдарда так, мазмундуу сүйлөнүшү же жазылышы көңүл чордонун ээлемер. Алардагы стилдик жана стилистикалык, грамматикалык каталарга назар салбасак, тил саламаттыгы кайда калат.

Жалпылап айтканда, тилдин тазалыгын сактоо, айрыкча, бала бакча, мектеп, массалык маалымат каражаттарынан түптөлөт.

Тема боюнча изилдөө жүргүзүү тажрыйбабыз бир топ карама-каршылыктар орун алып келе жаткандыгын көрсөттү, алар:

- эне тили улуттук баалуулуктардын эн негизгиси, улуттук ой жүгүртүүнүн салттуу бир формасы катары эсептелсе да, эне тилин окутууга басым жасалбагандык;

- эне тилинин статусун жогорулатуу сунуш кылынып жатса да, анын функционалдык стилдерин окутуунун методикасы жакшы системага салынбагандыгы;

- кыргыз тили сабагында окутуу боюнча мектеп мугалимдеринин тажрыйбалары көп эле болгону менен, алардын илимий жактан жалпыланып, башка практик мугалимдерге сунушталбагандыгы ж.б.

Жогоруда белгиленген карама-каршылыктарды чечүү изилдөөнүн проблемасын аныктап, биздин изилдөөбүздүн темасын «Орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу» деп атоого өбөлгө түздү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык баалуулугу төмөнкүлөр менен аныкталат: кыргыз тилинин функционалдык стилдерин инновациялык технологиялар менен окутуунун орто мектептерге ылайык ыкмалары, жолдору, каражаттары педагогика, психология илимдеринин соңку жетишкендиктерине негизделип алгачкы жолу иштелип чыкты; кептин функционалдык стилдерин орто мектептерде үйрөтүүнүн тарыхына обзор берилип, азыркы абалы, өзгөчөлүктөрү, проблеманын изилдениш тарыхы, ааламдашуу мезгилиндеги стилдерди окутуунун максат-милдеттери атайын максатта талдоого алынды; функционалдык стилдердин окуу программаларында, окуу китептеринде берилиши көрсөтүлдү; функционалдык стилдердин инновациялык технологиялар менен окутуу боюнча методисттердин, мугалимдердин тажрыйбалары жалпыланды; кептин функционалдык стилдеринин программада берилиши салыштырылды; инновациялык технологиялар менен кеп стилдеринин окутуунун методикасы педагогикалык тажрыйбадан өткөрүлүп, эффективдүү делген жолдор жана ыкмалар практикага сунушталды. Натыйжада: кыргыз тилинин функционалдык стилдерин ортоңку класстарда окутуунун илимий-методикалык негиздери иштеп чыгуу; кыргыз тилинин функционалдык стилдерин окутууда сабактарга тиешелүү иштелип чыккан усулдарын бирдиктүү бир бүтүн системага салуу.

Диссертацияда чыгарылган ар бири илимий жыйынтыктын (жобонун) жана изденүүчүнүн корутундусунун жаңылыгынын деңгээли.

1-жыйынтык жарым жартылай жаңы, себеби орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу, жазуу стилдерин калыптандыруу процессинде окуучулардын жазуу ишмердүүлүгүнүн психологиялык-педагогикалык мүнөздөмөсү, жазуу стилдерин өркүндөтүүнүн мааниси, максаты, азыркы абалы иликтенген;

2-жыйынтык жаңы, себеби орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу, ортоңку класстардын окуучуларына кыргыз тили сабагында стилдерди туура колдонуу менен жазуу, сүйлөө стилдерин калыптандырууга, өстүрүүгө багыттап үйрөтүүнүн методикалык негиздери иштелген;

3-жыйынтык жарым жартылай жаңы, себеби ортоңку класстардын окуучуларынын функционалдык стилдик сабатын калыптандыруу, көнүктүрүү боюнча илимий эмгектерди изилдөө жана колдонуу иш тажрыйбалары иликтенген.

4-жыйынтык жаңы, себеби, орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу, ортоңку класстардын окуучуларынын сүйлөө, жазуу стилдерин өстүрүүдө ар түрдүү кырдаалдарда сүйлөшүү, маектешүү, көргөзүү, үйрөтүү процессинде окуучулардын маалымат алуучулук, тилдик кептик компетенттүүлүктөрүн өркүндөтүү менен бирге мугалимдерге зарыл болгон педагогикалык-дидактикалык, психологиялык, эстетикалык, тилдик методологиялык негиздери иликтенген.

5-жыйынтык жаңы, себеби орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу, ортоңку класстардын окуучуларына стилдер боюнча түшүнүктөрүн калыптандыруу, өстүрүү процессинде кыргыз тили сабагындагы жазуу, сүйлөө стилдерин калыптандырууну мындан ары өркүндөтүү боюнча сунуштар берилген.

Изилдөөнүн практикалык мааниси:

- кыргыз тили предметинин программасынын жана окуу китептеринин функционалдык стилдерге тиешелүү бөлүмдөрүн тактап, методикасын өркүндөтүүгө көмөк көрсөтөт;

- кыргыз тили боюнча сабакты изилдөөдө сунуш кылынган үлгүлөр, методдор окуучулардын өз алдынча сынчыл ой жүгүртүүсүн өстүрүүгө, өтүлө турган темага болгон кызыгууларынын жогорулашын шарттайт;

- жогорку класстарда функционалдык стилдерди окутуу иштерин жакшыртууга, өркүндөтүүгө, алардын билим берүүчүлүк жана тарбиялык маанисинин ачылышына өбөлгө түзөт;

- изилдөөнүн материалдары мектептерде, орто жана жогорку окуу жайларында методикалык колдонмо, окуу китеби катары пайдаланылат;

- кыргыз тили боюнча предметтик стандартты өркүндөтүүгө жана окуу-методикалык комплекстерди даярдоого жардам берет.

Диссертациялык иштин материалдары төмөндөгү документтерде, материалдарда жана иштелмелерде колдонулган: УАК талап кылган илимий-педагогикалык басылмаларда чагылдырылган; илимий-практикалык конференцияларда баяндамалар жасалган; сабактар, тренингдер өткөрүлгөн; педагогикалык эксперименттерде текшерилген.

Айбашова Тазагүл Матраимовнанын диссертациясынын материалдарын ишке ашыруунун жыйынтыктары боюнча төмөнкүдөй оң натыйжалар алынган:

Биринчи натыйжа: Орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу, ортоңку класстардын окуучуларына стилдер боюнча жазуу маданиятын калыптандырууну үйрөтүүнүн илимий дидактикалык негиздери боюнча шарттарды түзүүнүн, калыптандыруунун максаты, милдеттери, негизги багыттары аныкталган.

Экинчи натыйжа: «Стиль», «Стилистика» түшүнүктөрүнө теориялык аспектиден анализ жүргүзүлгөн, орто мектептердин ортоңку класстарынын окуучуларына стилдер боюнча түшүнүктөрүн калыптандыруунун илимий дидактикалык негиздери боюнча шарттарды түзүү, ортоңку класстардын окуучуларынын жазуу стилдерин, сүйлөө стилдерин калыптандыруу менен стилдик сабаттуулугун өнүктүрүүнүн методикасы, методологиялык негиздери, методдору көрсөтүлгөн.

Үчүнчү натыйжа: Орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу, ортоңку класстардын окуучуларын жазуу, сүйлөө стилдерин калыптандыруунун илимий дидактикалык негизде карап, стилдер жөнүндөгү түшүнүктөрүн калыптандыруунун жана өркүндөтүүнүн оптималдуу ыкмалары жана жолдору сунуш кылынган, бул багыттар боюнча мугалимдердин, методисттердин педагогикалык иш-тажрыйбалары жыйынтыкталган.

Төртүнчү натыйжа: Сунуш кылынган методикалык ыкмалардын жана жолдордун эффективдүүлүгүн аныктоо үчүн педагогикалык эксперимент жүргүзүлгөн жана анын жыйынтыгы чагылдырылган.

Изилдөөнүн негизги мазмуну төмөндөгү эмгектерде чагылдырылган:

1. **Айбашова Т. М.** Ортоңку класстарда иш кагаздар стилинин лексикалык өзгөчөлүктөрүн окутуу [Текст] / Т. М. Айбашова, Ж. А. Чыманов // И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – 2018. - Атайын чыгарылыш. –125-129-бб.
2. **Айбашова, Т. М.** Тил – улуттун атрибуту [Текст] / Т. М. Айбашова, Ж. А. Чыманов // И. Арабаев атындагы КМУнун жарчысы. – 2018. - Атайын чыгарылыш. – 129-135- бб.
3. **Айбашова, Т. М.** Иш кагаздарында зат атоочтун жөндөмө категорияларынын колдонулушу ОшМУнун жарчысы. – 2021. – Т.2. - № 4. – 27-33-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=47956199>
4. **Айбашова, Т. М.** Иш кагаздарын окутууда сөз түркүмдөрүнүн орду [Текст] / Т. М. Айбашова // Ж. Баласагын атындагы КУУ Жарчысы. – 2022. - № 4 (112). – С. 29-35. <https://elibrary.ru/item.asp?id=53704520>
5. **Айбашова, Т. М.** Ортоңку класстарда иш кагаздарын окутуунун айрым маселелери [Текст] / Т. М. Айбашова // Актуальные научные исследования в современном мире. –2022. – Выпуск 2, часть 5. – 87-97-бб.
6. **Айбашова, Т. М.** Обучение применению категории наклонения, лица и времени глагола в официально-деловом стиле [Текст] / Т. М. Айбашова // Эпоха науки. –2022. – № 29. – 176-182-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=48291443>
7. **Айбашова, Т. М.** Опора на стилистику словообразования при обучении частям речи [Текст] / Т. М. Айбашова // Эпоха науки. –2022. – №29. – 183-187-бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=48291444>
8. **Айбашова, Т. М.** Отчет түзүүнү окутуунун усулдары [Текст] / Т. М. Айбашова // Актуальные научные исследования в современном мире. –2022. – Выпуск 4, часть 4. – 38-47-бб.

9. **Айбашова, Т. М.** Иш кагаздарында этиштин мамиле категориясынын колдонулушун окутуу // Актуальные научные исследования в современном мире. –2022. – Выпуск 4, часть 4. – 47-54-бб.
10. **Айбашова Т. М.** Токтомду окутуунун усулдары [Текст] / Т. М. Айбашова // Окутуунун инновациялык технологиялары илимий-методикалык журнал. – 2022. - №15. – 64-72.
11. **Айбашова, Т. М.** Иш кагаздарында этиштин чак жана жак категорияларынын колдонулушун окутуу [Текст] / Т. М. Айбашова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. –2023. –№1. – 146-150- бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=53728998>
12. **Айбашова, Т. М.** Иш кагаздарын окутууда сөз түркүмдөрүнүн орду [Текст] / Т. М. Айбашова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – 2023. –№1. – 150-154- бб. <https://elibrary.ru/item.asp?id=53728999>

Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши. Автореферат негизинен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максаттарына жана милдеттерине дал келет.

Айрым мүчүлүштүктөр:

1. Практикалык сунуштарды тактап берише.
2. Методологиялык изилдөөлөрдү заманбап методдор менен толуктаса.
3. Стилдерди окутууну жасалма акылдын кеңештерине карап өркүндөтүүнү караштырса.

Көрсөтүлгөн кемчиликтерди оңдосо болот. Алар иштин жалпы аткарылыш деңгээлин, мазмунун алсыратпайт. Айтылган сунуштар, сын-пикирлер изилдөө ишинин сапаттык жактан көтөрүлүшүнө карата айтылды. Орто мектептерде функционалдык стилдерди окутууну калыптандыруу үйрөтүүнүн илимий дидактикалык негиздерине арналган, толук иштелип чыккан эмгек деп эсептейм.

Диссертациялык иш, анын авторефераты менен толук таанышып, окуп чыккандан кийин эксперт катары төмөнкүдөй бүтүмгө келдик:

Т. М. Айбашованын диссертациялык иши 13.00.02 - окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча мындай иштерге коюлуучу талаптарга жооп берет.

Иш актуалдуу темага арналып, өз алдынча иштелип, толук бүткөн эмгек катары коргоого сунуш кылынат.

Жетектөөчү уюмду, расмий оппоненттерди дайындоо жөнүндө сунуштун негиздүүлүгү.

Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы жетектөөчү мекеме катары Ош мамлекеттик педагогикалык университетинин Кыргыз-Россия факультетинин кыргыз тили жана адабияты кафедрасы сунуш талат.

Эксперттик комиссия расмий оппоненттер катары төмөнкү адистерди сунуш кылат.

Биринчи расмий оппонент катары К. Д. Добаевди, педагогика илимдеринин доктору, профессор, КББАнын башкы илимий кызматкерин

сунушталат, автореферат адистиги 13.00.02 (кыргыз тили) изилдөө проблемасына жакын эмгектери бар:

1. Добаев, К. Д. Окутуу технологиясындагы мультимедий компетенциянын ролу жана мааниси // Эл агартуу. – 2023. - № 1-2. – 15-21-бб.

2. Добаев, К. Д. Кыргыз тили сабагында студенттердин универсалдык компетенцияларын калыптандыруу // ALATOO ACADEMIC STUDIES – 2022. - № 2. – 41-49-бб.

3. Добаев, К. Д. Значение слова с национально-культурным компонентом на уроках кыргызского языка в русскоязычной начальной школе // Сборник материалов Международного научного конгресса “Русский язык в глобальном научном и образовательном пространстве”. – 6-10 декабря 2021. – С. 444-447

Экинчи расмий оппонент катары кыргыз тилин окутуунун теориясы менен практикасы боюнча адис, педагогика илимдеринин кандидаты, доцент Абдраимов Каныбек Акинович сунушталат (13.00.02, илимий жетекчи п.и.д., профессор Рысбаев С.К.). Анын эмгектери:

1. Абдраимов, К.А. Кеп маданияты боюнча көнүгүүлөр менен иштөөнүн ыкмалары // КРУИАнын кабарлары. – 2018. №3 – 139 – 144-бб.

2. Абдраимов, К.А. Көркөм текст менен кеп маданиятына үйрөтүү боюнча көнүгүүлөр системасы жана аны менен иштөөнүн ыкмалары // Ж.Баласагын атындагы КУУнун жарчысы. – 2015. – 146-150-бб.

3. Абдраимов, К.А. Текст менен иштөөдө, өркүндөтүүдө жана жаңы тексти түзүүгө үйрөтүүдө окуучулардын кеп маданиятын өнүктүрүү // Кыргыз тили жана адабияты. – 2008. – 163-168-бб.

Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы, сунуш кылынган документтерди карап чыгып, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетине жана Ж.Баласагын атындагы улуттук университетине караштуу Д. 13.23.673 диссертациялык кеңешине 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн изденүүчү Айбашова Тазагүл Матраимовнанын «Орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу» деген темадагы диссертациясын кабыл алууну сунуш кылат.

Эксперттик комиссиянын мүчөсү:
Кыргыз билим берүү академиясынын
башкы илимий кызматкери
педагогика илимдеринин доктору,
профессор

Добаев К. Д.

Жаңы кошумчанын зарылчылыгы
693 Д.13.23.673 31.10.2024
Кыргыз мамлекеттик университетинин
Педагогика илимдеринин кандидаты
Окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн
изденүүчү Айбашова Тазагүл Матраимовнанын
«Орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу»
деген темадагы диссертациясын кабыл алууну сунуш кылат.

Кол Тамгасын тастыктайын
Илимий Кызматкери
Башкы
А. Аманжол
31.10.2024ж.